Тувинская АССР
БИБЛИОТЕКА
им. А. С.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың сентябрь 3 среда № 207 (13207)

1925 чылда үндезилеттинген. Өртээ 3 көпеек.

СОЛУННАР, СЕТКҮҮЛДЕР ЧАГЫДЫЛГАЗЫ

1987 чылдың солуннарының болгаш сеткүүлдериниң чагыдылгазы чоруп турар. Ноябрьга чедир уламчылаар улуг болгаш чугула бо ажылга партия, профэвилел, комсомол организациялары, «Союзпечать» болгаш почта коллективтери баш удур белеткеп алган. Чагыдылганы хүлээп алыр пунктуларның эжиктери ажыттынган, парткомнарның, партбюроларның, партия эге организацияларының чанында түргустунган парлалга тарадырының чөвүлелдери боттарының ажыл-чорудулгазын идепкейжиткен. Парлалганың хөй-ниити тарадыкчылары солуннарның, сеткүүлдериң чагыдылгазын чугула хөй-ниити хүлээлге кылдыр көрүп, ол ажылга эвээш эвес үе-шагын берип турар.

Кандыг солуннар болгаш сеткүүлдер өг-бүлеге херек болдур, ону сүмележип тургаш, кандыызындаа шилип ап болур. Төп солуннарның кандыызын-даа чагыдып алырында кызыгаар чок. «Наука и жизнь», «Радио», «Техника—молодёжи» болгаш «Юность» сеткүүлдерни база бо чижектиг чагыдып болурунуң аргазы тургустунган. «Огонёк» сеткүүлдүң чагыдылгазының тиражы ийи катап өзер.

Эртем-техниктиг депшилге, амыдыралдың бурунгаар шапкын хөгжүлдези чаа-чаа солуннар болгаш сеткүүлдерни үндүрерин негеп турар. Анаа дүүштүр «Информатика болгаш образование» сеткүүл үнүп эгелээн. Ортумак школаларга болгаш ортумак профтехөөредилге черлеринге «Саналга техниказының үндезиннери» эртемник башкыларынга, ЭСМ-нерин ажыглап өөренип турарларга болгаш педагогиканың дээди өөредилгезинин черлериниң үстүкү курстарының студентилеринге ажыглаар кылдыр ооң материалдарын белеткеп турар. База ол ышкаш «Рабочая смена» сеткүүл бо чылдың майдан эгелээш үнүп эгелээн. Ол парлалганы 14—18 хар чедир ооллларга, уругларга үндүрүп турар.

Тываның хоорайларында, суурларында Төрээн чурттуң ангы-ангы булуннарындан келгеш, ажылдап турар орус, украин, бурят болгаш өске-даа нацияларның төлөөлери хөй. Олар боттарының төрээн дылында үнүп турар солуннарны, сеткүүлдерни чагыдып ап болур аргалыг.

Солуннар болгаш сеткүүлдериң чагыдылгазының база бир эптиг талазын тургускан. Узун хуусаалыг командировка үезинде, шөлээ болгаш каникулдарда «Союзпечатьтың» каталогунуң негелделеринге дүүштүр чагыдылганы чамдык айларда үзүктелдирип ап болур. Коллективтиг чагыдылгаларның дараазында хевирлери эптиг болуп турар. Бөлүк эштери, кады ажылдап турар улустары база кожалары-биле ниити чагыдылганы кылып алыры. Эвлежип номчуур, ол чорук эптиг-даа, камналгалыг-даа.

1986 чылдың январь 1-де байдал-биле алырга, республикада солуннар болгаш сеткүүлдер чагыдылгазы өзүп турар. Төп солуннарның чагыдылгазының тиражы 53858, сеткүүлдериң — 159563. «Тувинская правда» солуннуң тиражы — 27806, «Шынның»—21187, «Тываның аныяктарының» —13372, «Молодёжь Тувы» солуннуң — 3581. Районнар солуннуң ниити тиражы—10638. Ниитизи-биле алырга, солуннар болгаш сеткүүлдерниң тиражы 310 муң чедип турар. Муң чурттакчыга 1108 солун болгаш сеткүүл онаажып турар.

Келир чылдың чагыдылгазы бо деннелден кудулавас. Солуннар болгаш сеткүүлдер чагыдылгазы Кызыл хоорайда, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш өске-даа районнарда организастыг чоруп турар. Бо чугула ажылды ылангыя Кызылдың садыг, тудуг организацияларында, аэропортта парторганизациялар доктаамал кичээнгейге ап турар. Пассажир автотранспортундан А. П. Климова, № 1 АТБ-ден В. С. Логинова болгаш хоорайда парлалга чагыдылгазының өске-даа хөй-ниити тарадыкчылары чагыдылга кампаниязынга идепкейлиг киржип турар.

Ынчалза-даа солуннар чагыдылгазының үезинде даа, солуннар, сеткүүлдер чедирилгезин-даа кылып чорудар ужурлуг айтырыгларны кичээнгейге албайн тургулаан. Таңды районнуң Сосновское суурнуң, Чөөн-Хемчик районнуң Бажын-Алаак суурнуң солун чагыдыкчылары боттарының солуннарын болгаш сеткүүлдерни озалдадыышкын, харын-даа үзүктелиишкин-биле ап турар. Ылангыя малчынларның почтазын чедирери үзүктелиишкинге таваржып турар. Ооң чижектерин Сүт-Хөл районнуң «Сүт-Хөл», Улуг-Хем районнуң «Найырал», Бин-Хем районнуң «Хадын» совхозтарындан көрүп болур.

Совет парлалга массаларының идейлиг кижизидилгезиниң, хөй-ниитиниң санал-оналын хевирлээриниң күчүлүг чепсээ. Солуннарда, сеткүүлдерде парлаттынып турар чугула айтырыглар-биле ажылчы чоннарны таныштырары дээрге —чурттун социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедиринге, беш чылдың планнарын күүседиринге кижи бүрүзүнүң идепкейиш бедидер дээни ол болур.

Солун чагылгазын организастыг чорударынга чер-чөрде партия, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниитиг организациялары идепкейлиг киржир ужурлуг.

ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫН КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙНЫҢ АНАА-ЛА БИР КАМПАНИЯЗЫ ЭВЕС, А ОНУ ЧОГУМ-НА ХАЙНЫЫШКЫННЫГ ИШ КЫЛДЫР КӨӨР ХЕРЕК.

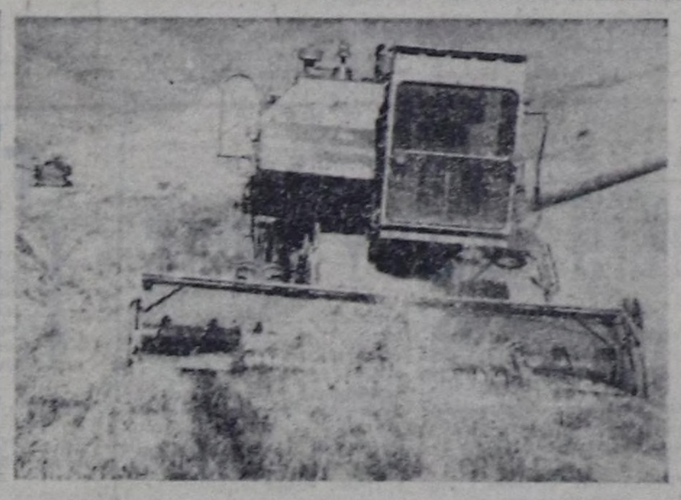

Бин-Хемде «Саян» совхозтуң шөлдериндe чаагай дүжүттү кезеринче механизаторлар организастыг киргеп. Баштай чыттыр кестирип киргеп. Тараа кургай боорге, комбайнерлер бастырарынче киргеп. Комбайнерлерден Пётр Чолдак-оол дүжүттү чидириг чокка ажаар дээш кызымак ажылдап турар. Од иемдик даглар эдээнде кызыл-тасты кестирип, ажаап турар.

ЧУРУКТАРДА: «Саян» совхозтуң комбайнери Пётр Чолдак-оол: чыттыр кезип каан кызыл-тасты ажаап турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

АЖААЛДАНЫ КЫСКА ХУУСААДА, ШЫНАРЛЫГ ЧОРУДАР

● Машина-техниканы, кижи күжүн чөп ажыглаар ●

Республикада тараа ажаалдазының кандыг байдалдыг чоруп турарының дугайын чугаалан бээрин Агроулетпүркүркомнуң даргазының оралакчызы И. Г. Лавриненкодан бистиң корреспондентивис Л. Монгуш дыңнаан.

Бо чылын республика 161 муң гектар черниң тараа культураларының дүжүдүн ажаагаш, 30 муң тонна эки шынарлыг тараанны күүнеге дужаар планныг. Бир гектардаа-на ортумаа-биле 11,8 центнер дүжүттү алыры планда көрдүнген. Дүжүт ажаалдазынга республиканың ажылагыйларынга 1042 комбайн, 388 жатка болгаш 1140 автомашина ажылдаар.

Дүжүт ажаалдазын ам барык бүгү районнар чоруда берген. Ол хирезинде, эрткен неделяның мелээзи-биле алырга, республикада комбайнарның 81 хуусу, а жаткалар 82 хуу белен болган. Ол ажылды Тес-Хем районнуң септекчилери шалыпкын чорудуп, ажаалдага чедир кайызын-даа чүс-чүс хуу септээш, беленнинг шугумунга чыскааган. Ол ышкаш Кызыл, Барыын-Хемчик, Каа-Хем, Эрзин районнарда база-ла барык шуптузу септеттиген. Ынчалза-даа тараалан районнар Бин-Хем, Улуг-Хем ол чугула ажылды озалдаткан. Ооң уламындан оларның ажылагыйларының хову-шөлдериче техника аймаа четче үмээн.

Бо чылын дүжүт ажаалдазы эвээн нарын болур, чүге дизе ооң бышканы чер-черде дески эвес, чамдык районнарда тараа чыдыпкан, чамдызында хенчелеп үнгеп болгаш чамдыктарында орайтап быжып турар. Ынчалза-даа бо чылын хову-шөлдерде тараа-ның үнгеп ниитизи-биле багай эвес. Сыпта тараа тараа эвес-тир, а шыгжамырже урдуган тараа тараа-дыр дижир болгай. Ынчангаш ону кыска хуусаадк чидириг чок ажаап, шыгжарының бүгүлде хемчеглери алыр херек.

Бо чылгы дүжүт ажаалдазы онзагай талаларлыг. Республиканың беш районунуң тараалаң совхозтары бир-ле дугаар интенсивтиг технология аргазы-биле тарып өстүрген тараазының дүжүдүн алырлар. Ол шөлдериниң тараазы чаагай үнгеп. Эки дүжүттү алырының барымдаазы бар.

Ажаалда мурнунуң хыналдазындан алырга, тараа шөлдериниң 60 хире хуузун ацылап кестирери иперген. Республиканга бир жаткага-ла ортумаа-биле 265 гектар тараанны кестирери онаажып турар, а Таңды, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш Тес-Хем районларга ол сан 300—400 гектар чеде боор. Республика бо чылын 48 чаа жатканы алыр. Ынчангаш ам-даа коор ужурлуг 30 жатканы ол районнарга колдады боор.

Кол кичээнгейни тараажыларның ийи эолчег-биле ажылдаарын организастаарынче уландырары чугула. Ажылды эртенгиниң даң бажындан кежээки шалың дүшкүже уламчылаар. Дүжүт ажаалдазын 20 хонук дургузунда сентябрь төнчүзүнге чедир доозар. Ажаалданың шынарын чер-черге улустуң контролёрлар, депутаттар белүктери шың

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: отчёттар болгаш соңгулдалар

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЛЕРИНГЕ ДҮҮШТҮР

Чурттуң партия организацияларының амыдыралында чугула болгаш харысалгалыг үе—партбелуктерде отчёт-соңгулдалыг хуралдар эртип турар. Хуралдар СЭКП-ниң Уставының негелделеринге дүүштүр ажыл-ишчи, шүгүмчүлекчи болгаш бот-шүгүмчүлекчи байдалдарга эртип, коллективтериң мурнунга тургустунуп кээп турар айтырыгларны чогумчалыг болгаш дүрген шиитпирлээринче, сес биле ажыл-ишти карышпас болдурарынче, боттарының ажылынга эде тургузуушкунну соңгаарладыышкын чок, дарый чорударынче коммунистерни угландырын турар.

Чер-черлерде болуп эртип турар хуралдар дугайында медээлер редакцияга кээп турар.

ЭРЗИН. Районга он ийи партбелукке отчёт-соңгулдалыг хуралдар болуп эткен. Аңаа коммунистер идепкейлиг киришкен. Олар организастыг бедик деңнелге эткен.

Ленин аттыг совхозтуң № 1 хойму бригадазы эткен чылын шиитиниң малын хүр кыштаглаткан, күрүнеге дүк садарының планыг онаалдазын чедишкиниг күүсеткен. Бо хуннерде шиитиниң малынга чем белеткелиниң онаалдазын ажыр күүсетседа, сиген белеткелин хоймулар уламчылавышаан. Ынчангаш келир кыжын малды хүр кыш ажырарының магадылаанын тургузуп турар. Мурнакчы коллективтиң партия болуунуң хуралынга коммунистер чедишкиннерге доктаавайн, улам шудургу ажылдаарынче эш-өөрүн кыйгырган. Бригада күрүнеге хой ажылының продукциларын садар талазы-биле чыл онаалдаларын октябрь айга чедир күүседирин хүлээген.

Хуралга санал берген хойму Рада Кундуу, бригаданың удуртукчузу, СЭКП райкомунуң бюро кежигүү Мадыр Кыныраа болгаш ескелер-даа чедишкиннер бардаа болза, чедир шиитпирлээр айтырыглар ам-даа эвээш эвезин айтып турганнар.

— Бригаданың кыштаглары колдуунда совхоз төвүнден ыракта, ынчангаш хандырылга айтырыгларын чогумчалыг шиитпирлээри берге. Оны эки организастаар деп бодаар болза, ону чедишкиниг шиитпирлеп болур— деп. М. Кыныраа бодунуң саналынга чугаалаан. — Ынчалза-даа бистиң совхозуувустуң, районувустуң удуртукчулары ону ындыг-ла чугудалап көрбейн турар. Электри энергиязы-биле хандырылга дыка кошкак, бригаданың чүгле ийи-үш коданын электрижиткен. Ынчангаш бистиң удуртукчуларывыс республиканың электри четкилери-биле харылаажып, бо айтырыгны дарый шиитпирлээрин дилеп тур бис. Районнуң хереглекчилер иниитилелинге автомагазиннериниң ажылын эжижидер талазы-биле саналдар, дилеглер база хөй.

Хуралдың киржикчилери четпестерни чайладып, партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш улам күженнишкиниг ажылдаарын хүлээген.

А. ДАНЗЫН.

СЭКП Эрзин райкомунуң оргкилдизиниң инструктору.

* * *

АК-ДОВУРАК. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар № 4 эллчээниң партбелүүнүң удуртукчузу, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегады Ч. Х. Өлзейниң илеткели үзүн эвес — он-на минута хире болганда-даа болза, ону чугаалажып көөрү ийи ажыг шак үргүлчүлээн. Ол ындыг болбас-даа аргажок, чоокка чедир-ле мурнакчыларының санынга кирип келген коллектив ам ажылының темпизин дыка кудулаткан. Ынчангаш коммунистер ындыг байдал кажан-даа чедишкиннер бардаа болза, чедир шиитпирлээр айтырыглар ам-даа эвээш эвезин айтып турганнар.

— Бригаданың кыштаглары колдуунда совхоз төвүнден ыракта, ынчангаш хандырылга айтырыгларын чогумчалыг шиитпирлээри берге. Ону эки организастаар деп бодаар болза, ону чедишкиниг шиитпирлеп болур— деп. М. Кыныраа бодунуң саналынга чугаалаан. — Ынчалза-даа бистиң совхозуувустуң, районувустуң удуртукчулары ону ындыг-ла чугудалап көрбейн турар. Электри энергиязы-биле хандырылга дыка кошкак, бригаданың чүгле ийи-үш коданын электрижиткен. Ынчангаш бистиң удуртукчуларывыс республиканың электри четкилери-биле харылаажып, бо айтырыгны дарый шиитпирлээрин дилеп тур бис. Районнуң хереглекчилер иниитилелинге автомагазиннериниң ажылын эжижидер талазы-биле саналдар, дилеглер база хөй.

Хуралдың киржикчилери четпестерни чайладып, партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш улам күженнишкиниг ажылдаарын хүлээген.

А. ДАНЗЫН.

СЭКП Эрзин райкомунуң оргкилдизиниң инструктору.

* * *

АК-ДОВУРАК. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар № 4 эллчээниң партбелүүнүң удуртукчузу, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегады Ч. Х. Өлзейниң илеткели үзүн эвес — он-на минута хире болганда-даа болза, ону чугаалажып көөрү ийи ажыг шак үргүлчүлээн. Ол ындыг болбас-даа аргажок, чоокка чедир-ле мурнакчыларының санынга кирип келген коллектив ам ажылының темпизин дыка кудулаткан. Ынчангаш коммунистер ындыг байдал кажан үндүрген расценка ёзугаар чыл түүнелинде үзе саналжыр. Оон бетинде ай санында шалыңының 80 хуузун авансылап алыр. Бо докталалды ёзугаар агроулетпүр комплекизиниң тускай эртемниглери шалыңының 90 хуузун авансыга алыр болгаш база-ла чыл төнчүзүнде үзе саналжыр.

Чаа чурумчуттунуп турар бо төлевирге эйда шалыңы 150 рубльден эвээш эвес шалыңныг тускай эртемниглер кирер. Оон эвээш шалыңныг кижилерни боттарының чөпшээрели-биле киирип болур.

Тускай эртемниглерге төлевириң чаа хевирин тургузарда, дараазында ажылдарны кылып чорудар. Баштай саткан продукцияга 1000 рубльге дүүштүр расценка тургузар. Ону тургузарда ажыл-агыйының сөөлгү беш чылда, 1981—1985 чылдарда, күрүнеге саткан мал болгаш чер ажылының продукциязының ниити түүнүн тып алыр. Баштайгы ийи чылдарда саткан продукцияны, күрүнеңиң садып алыр өртектерин өскерткени-биле холбаштыр, сөөлгү чылдарның өртек хемчээлинче шилчидер. Оон беш чылдың бир чылынга онааштыр бүдүрген продукцияның ортумак хемчээлин тып алыр.

Беш чылдың бир чылынга онааштыр совхоз 1050 муң рубльдүң продукциязын бүдүрген дижик. Ажылдан турар 62 специалистиң 39-зунуң шалыңы айда 130 рубльден (район коэффициентизи чокка) өрү, оларның чылда шалыңы 82520 рубль. Ам тускай эртемниглериң продукциязы күрүнеге саткан хемчээлин барымдаалап төлээр расценказы тодаратына бээр: оларның ниити шалыңын продукцияның ортумак хемчээлинге үлептер, бо удаада 78 рубль 59 көпеек үнүп кээр. 1000 рубль (расценка) түүнүт саткан продукция дээш ажыл төлевири ол болур. Ажылдың сөөлгү түүнелин барымдаалап төлээр деп чүве ол-дур. Чыл төнчүзүнде ниити саткан ийал болгаш чер ажылының продукциязының өртээн (муң акша-биле) 78 рубль 59 көпеекке көвудептерге, тускай эртемниг-ниң алза чогуур ниити төлевири тыптып кээр.

Продукцияның ниити саткан акша түүнүн үндүрүп турар үеде күрүнеңиң өртек немелделерин (шыпары дээш, чавыс орулгалыг ажыл-агый дээш) киириштирбес. Совхоз 1986 чылдың түүнели-биле мал болгаш чер ажылының продукциязын 1455 муң рубльге саткан дижик. А тускай эртемниглериң алган авансы 68767 рубль болган. Чыл төнчүзүнде оларның шалың фондузун расценка ёзугаар санаарга, 90771 рубльге доктааган. Оон авансыны казып каапкаарга, 22004 рубль артар, ам-даа алыр акшазы ол. Кижи бүрүзүнүң ап турган бир рубль аварсызына онааштыр (22004: 68767) 35,2 көпеек немей алыры мооп илден. Чүге дээрге продукция садар түүнүн 1,1 катап хөйү саткандыр.

Совхоз директору ай санында авансылап 200 рубль ап турган, а чылда 2400 рубль алган. Ол чыл төнчүзүнде немей (2400 көвудедир 35,2 көпеек) 844 рубль 80 көпеекти алыр. Мындыг эде сапаашкынны чүгле ай санында авансылап турган тускай эртемниглерге чорудар.

Продукцияны ажыр сатканы дээш расценка ёзугаар алыр акша кандыг-даа хемчээл-биле кызыгаарлаттынмас. Авансылап акша ап турган тускай эртемниг кижи чыл төнмээнде чылдагаан чок өскээр чорупканда, продукция дээш немелде төлевири албас. Аңаа немелде төлевири чылда ап келген авансызын барымдаалап төлеп бээр.

Чыл төнчүзүнде немелде төлевири бээрде, тускай эртемниг кижи бүрүзүнүң ажылынга харысалгазын көргүзер коэффициентиниң ажыглан болур. Ынчаар чорудар дүрүмнү совхозтуң дирекциязы профовилел комитеди-биле кады ажылдан кылгаш, коллективке чугаалашкаш, парткомга бадыладып алыр.

Тускай эртемниглериң ажыл төлевири санаарын эде көргеш чорук оларның идепкейин көдүрер, ажылынга харысалгазын болгаш сонуургалын бедидер, ажыл-агыйының буруңгаар хөгжүүрүнге база дузалыг, Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларының тускай эртемниглери ажыл төлевириниң бо чаа хевирин улуг чоспуушкун-биле хүлээп алган ажылдан турар. Мен бодаарымга бо төлевир күш-ажылды эргелеп башкарарының дешилгелиг арганың бирээзи, ону чер болганга пеитередири болгаш улам сайзырааңгайжыдары чугула.

А. КААДЫР-ООЛ,

Каа-Хем районнуң агроулетпүр каттыжыышкынының улуг экономизи.

Кандыг-даа коллективтиң ажыл-ижиниң түүнелдери ооң удуртукчузундан улуг хамаарылгалыг. Бо чылын малга чем белеткеп эгелээриниң будуузунде «Тиилелге» совхозтуң парткому сиген белеткээр механизастаттынган звеноларының бирээзиниң удуртукчузунга дуржулгалыг механизатор Владимир Мадыевич Сундуйну сүмелээн. Ооң удуртканы звенонуң ажыл-агыйда сигенчилер аразында чарышка шылгаран турары парткомнуң саналының шын болганын хереглеп турар. Кадрларны кижизидеринге, оларны шын таарыштыр хуваарынга бедик харысалга—«Тиилелге» совхозтуң ниити чедишкиннериниң бир чажыды ол.

ЧУРУКТА: звено удуртукчузу В. Сундуй.

Н. БАЗЫРПЫҢ фотозу.

Дүргедедиишкиниң угланыышкыны-биле

ЧОГААДЫКЧЫЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ-БИЛЕ

Республиканың улус ажыл-агыйының адыр бүрүзүнде, бүдүрүлге бүрүзүнде чүс-чүс чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар ажыдан турар. Ниитилел бүдүрүлгеанның ажыктыын бедидери, дешилгелиг техниканы болгаш технологияны тургузуп, пеитередири, күш-ажыл курлавырларын улам чөн ажыглаары дээш чижектиг чугула айтырыгларны шиитпирлээри оларның чогаадыкчы ажыдынан хамааржыр.

Ажылчы чоннарның чогаадыкчы бодалын, оларның арга-мерзежилин болгаш талантынын бүгү талалыг сайзырадыр дээш бистиң республикада чамдык ажылды кылып турар. Бо чылдың бирги чартыында эрткен чылдың ол-ла үезин-биле деңнээрге чогаадыкчы санал берген авторларның саны 35 кижиге, экономиктиг ажыы 47,6 муң рубльге өскен. Бо чылдың бирги чартыында Тываның электри четкилериниң чогаадыкчылары бедик көргүзүүлерни чедип алган. Оларның чогаадыкчы саналын пеитередикениден ооң экономиктиг ажыы 67 муң рубль болган. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, «Тыва тудуг» трестиң чогаадыкчылары ажыктыг саналдарны хейү киргген.

Барыын-Хемчик, Таңды, Чөөн-Хемчик районнарының чогаадыкчыларының киргген саналдарының экономиктиг ажыы улуг бооп турар. Барыын-Хемчик районнуң чогаадыкчыларының киргген саналының экономиктиг ажыы 83,4 муң рубль болган. Республиканың бүдүрүлгелериниң болгаш совхозтарының социалистиг чарыжынга Тываның Кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының, авиабүдүрүлгениң база Каа-Хем хөмүр-даш разрезиниң чогаадыкчылары болгаш чаартыкчылары эткен чылын тиилекчи болган.

«Эң тергин чогаадыкчы болгаш чаартыкчы» деп социалистиг чарышты чылдың-на эртпеди чаңчыл-апарган. Тываның геология-шинчилел экспедициязында өрүмнээр цех начальниги С. Т. Дроздецкий, инженер-геолог А. И. Афанасьева экономиктиг ажыы улуг саналдарны киирген. «Эң тергин чогаадыкчы болгаш чаартыкчы» деп атка олар төлептиг болган.

«Тыва кобальт» комбинаттың чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар ниитилели 7 хөрээжен кижини чогаадыкчы ажылга хаара түткан. Олар беш чогаадыкчы-саналды киирген. Хыналда-хемчээшкин приборлар болгаш автоматика салбырында слесарь Нина Владимировна Николаева «ПТ-ТС-68» дээр хемчээшкин системазынга өскерилгелерни чогаткан, ооң аътору болган. «1985 чылдың эң эки хөрээжен чогаадыкчызы» деп атты аңаа тыныскан.

Бүгүде эртем-техниктиг дешилгени дүргедедир дугайында чугаа чорун турда, чедишкиннериис келир үеде салгалыыстан хамааржыр деп чүвени үттүн болбас ужурлуг бис. Аныяктарны техниктиг чогаадылгаже хандыкшытыышаан, келир үеде чогаадылганың болгаш чаартылганың быжыг үндезинин тургузуп ап болур. Ынчангаш аныяк чогаадыкчының баштайгы саналынга кичээнгейлиг болгаш сагышчоваңгыр болур ужурлуг бис. Чогаадыкчы саналдарга дыңнангыр эвес чоруктардан дыка хөй үнелиг саналдар ханды-даа деткимче чок, аналда «үүжелеттиниң» чыдын турары чажыт эвес. Шак ындыг үнелиг саналдарны дүрген шиитпирлээри чугула. Чогаадыкчы болгаш чаартыкчы саналдарның боттанышкынды база-ла моортан хамааржыр.

Чогаадыкчы болгаш чаартыкчы саналдарның массалыг чоруунуң куду болуп турарының бир кол чылдаганы чүдел дээрге, улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ажылдан турар экономистериң чогаадыкчы саналдарның экономиктиг ажыын сапаар хөөн чок бооп турарында, кол специалистериң ылаңгыя кол инженерлериң холунга киргеш, ол саналдар үр үеде чыдын тургарында.

Чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның бүгү-россия ниитилелиниң эге организацияларының ажылының кол угланышкыны — чогаадыкчы саналдарны көөрүн болгаш ону бүдүрүлгеге ажыглаарын дүргедедири. Бүдүрүлгелерде партия болгаш профвилел организациялары оларга тодаргай дузаны чедирери эргежок чугула.

Чогаадыкчы болгаш чаартыкчы саналдарны пеитередир ажыл көдээ ажыл-агый адырларында, өске адырларга көөрде, куду деңнелде тургустунган. Чогаадыкчы саналдарны пеитередир аңылга чүүле «Кызыл тараачы», «Саян» совхозтар киришкен. Эрткен чылын республиканың 22 совхозу болгаш Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының бөлүк авторларының чогаадыш кылганы тарза арыглаар машинаазын боттарынга ажыглап пеитереткен. Ол чогаадылга дээш совхозтар болгаш Дуржулга станциязы 5,3 муң рубльди ниитилелди акшаландырарынче шилчидер ужурлуг. Ол өре ам-даа эгиттинмээн. Ону чогаатткан бөлүк авторлар амгы үеде совхозтар кезип, оларның отчёдун чыын чорун турар. Авторлар шаңнал акшазын мынчага чедир албаан. Тыва АССР-ниң Агроүлетпүр күркому шаңнал акшазын бодунуң бюджединден төлөөринден ойталан турары канчан-даа таарышпас.

Бо чылдың бирги чартыының түүнелдериниң алган көөрге, «Кызылтөстудуг» эргелелинде, «Тыва суг тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводунда болгаш № 4 КМК-зында, Садыг министерствозунуң септе-монтаж комбинадында, республика типографиязында, пассажир АТБ-зинде, «Тыва коммунэнергода», Кызылдың болгаш Туранның өрук-септелге тудуг участоктарында чогаадыкчы саналдарны пеитередир ажылды кошкак чорудун турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга чедишкиниг боттандырар дээш республиканың чогаадыкчылары болгаш чаартыкчылары материалдыг курлавырларны камнаш алырынче угланган чогаадыкчы болгаш чаартыкчы саналдарны тургузар болгаш ажыглаар талазы-биле боттуг хемчеглерни ап чорудар ужурлуг.

Д. БЕГЗИ.

чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның тыва область төвүлелиниң даргазы.

ТӨЛЕВИРДЕ ЧАА ХЕВИР

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринде күш-ажылды эргелеп башкарарының дешилгелиг арганың шиңгээдирин чугулаан айыткан. Ол айтыышкын амгы үеде амыдыралда боттанып турар, ылаңгыя бот-оруага-чарылга болгаш бригада керээзи-биле ажылдаар арга бистиң чуртта калбаа-биле пеитерээн. Ооң чижектерин чер бүрүүнден, ажыл-агыйның адыр бүрүүнден көрүп болур.

Бистиң Каа-Хем районнуң ажыл-агыйлары бо дешилгелиг арганы база ажыглап турар. Амгы үеде мал болган чер ажылдарында тургустунган 124 бригадаларның болгаш звеноларның 109-зу ук арга-биле ажылдаарынче шилчээн. Олар ажыл төлевирин бүдүрүп турар продукциязының сөөлгү түүнелин барымдаалап алыр, ол түүнел үнүгүзүүге ай санында аванс алыр. Ажылчыннар төлевирни ынчаар ап турда, специалистер боттарының шалыңын ай санында ап турар. Ындыг чурумну өскертин болбас бе? Чүге ажыл-агый эки-даа, багай-даа түүнелдиг болурга, тускай эртемниг кижи ол-ла шалыңын албышаан орарыл? Ындыг кижилерге эки-даа ажылдаарының, багай-даа ажылдаарының ылгалы, оларның ажылга сонуургалы турар бе?

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Чурттуң агроүлетпүр комплекизинге ажыл-агый чорудулгазының экономиктиг механизмин улам ыңай сайзырааңгайжыдар дугайында» докталы үнген болгай. Ук докталы бо чылдың июнь бирден эгелеп күүштүг болган. Ону ёзугаар кодээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери ажыл төлевирин күрүнеге саткан азы ниити бүдүрген продукцияның (акша-биле алырга) хемчээлин барымдаалап сапап үндүрген расценка ёзугаар чыл түүнелинде үзе саналжыр. Ооң бетинде ай санында шалыңының 80 хуузун авансылап алыр. Бо докталалды ёзугаар агроулетпүр комплекизиниң тускай эртемниглери шалыңының 90 хуузун авансыга алыр болгаш база-ла чыл төнчүзүнде үзе саналжыр.

Чаа чурумчуттунуп турар бо төлевирге эйда шалыңы 150 рубльден эвээш эвес шалыңныг тускай эртемниглер кирер. Оон эвээш шалыңныг кижилерни боттарының чөпшээрели-биле киирип болур.

Тускай эртемниглерге төлевириң чаа хевирин тургузарда, дараазында ажылдарны кылып чорудар. Баштай саткан продукцияга 1000 рубльге дүүштүр расценка тургузар. Ону тургузарда ажыл-агыйның сөөлгү беш чылда, 1981—1985 чылдарда, күрүнеге саткан мал болгаш чер ажылының продукциязының ниити түүнүн тып алыр. Баштайгы ийи чылдарда саткан продукцияны, күрүнеңиң садып алыр өртектерин өскерткени-биле холбаштыр, сөөлгү чылдарның өртек хемчээлинче шилчидер. Оон беш чылдың бир чылынга онааштыр бүдүрген продукцияның ортумак хемчээлин тып алыр.

Беш чылдың бир чылынга онааштыр совхоз 1050 муң рубльдүң продукциязын бүдүрген дижик. Ажылдан турар 62 специалистиң 39-зунуң шалыңы айда 130 рубльден (район коэффициентизи чокка) өрү, оларның чылда шалыңы 82520 рубль. Ам тускай эртемниглериң продукциязы күрүнеге саткан хемчээлин барымдаалап төлээр расценказы тодаратына бээр: оларның ниити шалыңын продукцияның ортумак хемчээлинге үлептер, бо удаада 78 рубль 59 көпеек үнүп кээр. 1000 рубль (расценка) түүнүт саткан продукция дээш ажыл төлевири ол болур. Ажылдың сөөлгү түүнелин барымдаалап төлээр деп чүве ол-дур. Чыл төнчүзүнде ниити саткан ийал болгаш чер ажылының продукциязының өртээн (муң акша-биле) 78 рубль 59 көпеекке көвудептерге, тускай эртемниг-ниң алза чогуур ниити төлевири тыптып кээр.

Продукцияның ниити саткан акша түүнүн үндүрүп турар үеде күрүнеңиң өртек немелделерин (шыпары дээш, чавыс орулгалыг ажыл-агый дээш) киириштирбес. Совхоз 1986 чылдың түүнели-биле мал болгаш чер ажылының продукциязын 1455 муң рубльге саткан дижик. А тускай эртемниглериң алган авансы 68767 рубль болган. Чыл төнчүзүнде оларның шалың фондузун расценка ёзугаар санаарга, 90771 рубльге доктааган. Оон авансыны казып каапкаарга, 22004 рубль артар, ам-даа алыр акшазы ол. Кижи бүрүзүнүң ап турган бир рубль аварсызына онааштыр (22004: 68767) 35,2 көпеек немей алыры мооп илден. Чүге дээрге продукция садар түүнүн 1,1 катап хөйү саткандыр.

Совхоз директору ай санында авансылап 200 рубль ап турган, а чылда 2400 рубль алган. Ол чыл төнчүзүнде немей (2400 көвудедир 35,2 көпеек) 844 рубль 80 көпеекти алыр. Мындыг эде сапаашкынны чүгле ай санында авансылап турган тускай эртемниглерге чорудар.

Продукцияны ажыр сатканы дээш расценка ёзугаар алыр акша кандыг-даа хемчээл-биле кызыгаарлаттынмас. Авансылап акша ап турган тускай эртемниг кижи чыл төнмээнде чылдагаан чок өскээр чорупканда, продукция дээш немелде төлевири албас. Аңаа немелде төлевири чылда ап келген авансызын барымдаалап төлеп бээр.

Чыл төнчүзүнде немелде төлевири бээрде, тускай эртемниг кижи бүрүзүнүң ажылынга харысалгазын көргүзер коэффициентиниң ажыглан болур. Ынчаар чорудар дүрүмнү совхозтуң дирекциязы профовилел комитеди-биле кады ажылдан кылгаш, коллективке чугаалашкаш, парткомга бадыладып алыр.

Тускай эртемниглериң ажыл төлевири санаарын эде көргеш чорук оларның идепкейин көдүрер, ажылынга харысалгазын болгаш сонуургалын бедидер, ажыл-агыйның буруңгаар хөгжүүрүнге база дузалыг, Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларының тускай эртемниглери ажыл төлевириниң бо чаа хевирин улуг чоспуушкун-биле хүлээп алган ажылдан турар. Мен бодаарымга бо төлевир күш-ажылды эргелеп башкарарының дешилгелиг арганың бирээзи, ону чер болганга пеитередири болгаш улам сайзырааңгайжыдары чугула.

А. КААДЫР-ООЛ,

Каа-Хем районнуң агроулетпүр каттыжыышкынының улуг экономизи.

МАССАЛАРНЫҢ ПОЛИТИКТИГ БОЛГАШ ЭКОНОМИКТИГ ӨӨРЕДИЛГЕЗИН—

Бистиң ниитилелиис бодунуң хөгжүлдезинде харысалгалыг үе-чаданы чурттан эртип турар. Партия, совет улус СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин удуртулга болдурбушаан, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң чиңгине шугумун боттандырар талазы-биле ажылды калбак фронт-биле чорудун турар. Амыдыралның политиктиг, экономиктиг болгаш угаан-бодал талаларында улуг өскерилгелер болун турар. Массаларның политиктиг медерелинге чаа күштү немзор күүлүг сорук киришкиниң ниитилел хөгжүлдези алган. Негелделиг, шиитпирлиг, шынчы чоруктарының байдалдары практиктиг бүгү ажыл-херек, терге-мобилизастакчы салдарны чедирген. Партияның өлче ыйгырын турары эде тургустунушкун чер болганга ажыл-херекчи байдалдыг болуун дээш, тыптып келген чаа үүл деткимчени дораан алаын дээш коммунистер, совет улус шиитпирлин-биле туржун турар. Планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедишкиниг күүседи дээш чарыш кадбарган.

Ындыг-даа болза, чыл-чыл-биле мөөнеттинген четпестерни бо хире кыска хуусада чайладыптар, он ийиги беш чылдың бүгү дуржуунда чедишкиниг эртериге четчир темпини аптар дээрги амдыызында эдек. Интенсиктиг экономикаже, шынарже, ажыктыг чорукче өскелен башкарылганыңболгаш ажыл-агыйны чорударының амгы үеде методтарынче эргизде чаа үүлдүн эрги үүл-биле демиселинде чорун турар. Олутпай-шушпеңчоруктуң күжү, атказар тыптып турар эргижирээн аргалары ам-даа салдарлыг болбушаан, шапкын шимчээшкинге шыңгыыза-биле шаптыктан турар. Болун турар өскерилгелериң алыс утказын чамдык кижилер ам-даа билбейн, партияның бодап тыныканы экономиктиг болгаш политиктиг шиитпирлиг өскерилгеннинин манап орар ийикпеазы аңаа бүүрүвейн турар.

XXVII съездиниң ажылдан кылганы чиңгине шугумунуң амыдырада канчаар боттанып турарын СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленуму чугаалажын көрген, съезд сөөлүндеги ажылдың баштайгы түүнделдерин үндүрген, партияның эдлчеглиг сорулгаларын тодаратканы. Социал-экономиктиг болгаш угаан-бодал амыдыралының сорулгаларының нарыыдааны-биле идеологтуг ажылга негелде база улгадыр дээрин барымдаалаар херек деп, Пленумга демдеглээн. Идеология ажылының улам ыңай идепкейжииринге, ниити херек дээш миллион-миллион кижилерни сырый каттыштырып турар шынчы идеяларның организаанчы күжүнге партия идеен турар.

* * *

Ажылчы чоннарны бедик идейлиг чоруккa болгаш коммунизмге бердинген чоруккa, совет патриотизмге болгаш пролетаржы, социалистиг интернационализмге, күш-ажылды болгаш ниитилелдиң байлактарын медереллиг ёзу-биле көөрүнге кижизидери, массаларны угаан-бодал культуразының эртинелеринче хаара тудары, амыдыралдың социалистиг хевиринге удуланышкак мозу-шынарны чайладыры идеология ажылынга кол үүл деп, СЭКП санап турар. Марксисчи ленинчи мировоззрениени бүрүн хевирлээринге, совет кижилериң политиктиг культуразын, күш-ажылчы болгаш социал идепкейин бедидериңге партия Программазының, СЭКП ТК-ның Политиктиг идеткелинин, съездиниң шиитпирлериниң идейлиг байлаан партия комитеттери болгаш организациялары, идеологий албан черлери долузу-биле ажыглаар хүлээлгелиг.

Бо ажылга чугула роль массалыг хемчээлге эртип, амгы үеде 65 миллион коммунистери, комсомолчуларны болгаш партия кежигүү эвестерни хаара тудуп турар политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгеге онаажыр. Партияның XXVII съездизинге демдеглээни шыкаш, бистин ниитилелиистиң хөгжүлдезиниң шиитпирлиг өскерилгезиниң үезинде ооң сорулгазы — коммунистерни, ажылчы чоннарны политиктиг, бөгжырымчалыг бодаң база хөделиң билир кылдыр чедиргээри, күш-ажылды болгаш бүдүрүлгени организастаарының мурнакчы хевирлерин пеитередиринге болгаш бадытказарынга идиг бээри.

«1986-87 өөредилге чылында ажылчы чоннарның политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгезин организастаар дугайында докталалды» СЭКП ТК хүлээп алган. Чаа өөредилге чылының кол-кол сорулгаларын тодаратышаан, партия Төп Комитеди партия организацияларының, пропагандистериниң, дыңнакчыларының кичээнгейин амгы ажылдың эң онзагай ийи үүлүүнче угландырып турар. Оларның бирээзи — бүгү өөредилгениң ужур-утказын СЭКП ТК-ның материалдарын ханы өөрениринче киирери, дыка хөй чылдар бурунгар бистиң, кылыр ажылдарывыстың характерин тодарадып турар шиитпирлер сиңиккен, амгы үедеги марксисчи-ленинчи бодалдың канчаар-даа аажок улуг чедишкиннери ышар талазы-биле саңнаттынган. Ол ёзугуг-ла үнелеп четтинмес идей-теоретиктиг болгаш политиктиг шыгжамарны бүгү совет кижилерге чедиртпейлыырлары, алыс шынның кичээндирилерин кижилерге долузу-биле дамчыдары, съездиден ужалган чаартылганың чогаадыкчы улуг судалын ооң умнаатпазы — пропагандистериниң, өөредилге организакчыларының харысалгалыг хүлээлгеан.

Чаа өөредилге чылында кол кичээнгей үндезин айтырыгже — чуриттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң стратегиязынче угланган турар. Бистиң бүгү чоокку болгаш перспективтиг, экономиктиг болгаш социал, политиктиг болгаш идеологтуг, иштики болгаш даштыкы айтырыгларывысты шиитпирлээриниң үндезинге чогум-на ында, чүгле дүргедедишкиниң оруунга совет ниитилелге шынар талазы-биле чаа деңнел чедип алдынар дээрин дыңнакчы бүрүзү медерен билген турар ужурлуг.

Политиктиг чырыдышкын системазынга өөредилгениң кол курузу «Чуриттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедири — СЭКП-ниң стратегиг шугуму» болур. Ону өөренирде, ажылчы чоннарның аңгы-аңгы категориларының күш-ажылчы болгаш хөй ниити ажыл-чорудулгазының байдалын, оларның политиктиг болгаш ниити билиг белеткелин, социал дуржулгазын барымдаалап, аңгы-аңгы кылдыр организастаары ажыктыг. Ажылдан кылдыган өөредилге программазын коммунистериң болгаш партия кежигүү эвестериң, ажылчыннарның, колхозчуларның, удуртукчуларының, специалистериң калбак кезектеринге, эртемшинчилел болгаш төлевирлел институттарының ажылдакчыларынга, дээди өөредилге черлериниң башкыларынга таарыштыр ажылдап кылган.

Дүргедедишкин дээрге, хамыктың мурнунда экономиктиг өөрүлениң темпилерин бедидери-дир дээрин өөредилге үезинде таймылбырлаары чугула. Чүгле ол эвес. Ооң алыс утказы —өөрүлениң чаа шынарында: эртем-техниктиг дешилгеге, экономиканың структуразын эде тургузарынга, эргелеп башкарылганың, күш-ажылды организастаарының болгаш идиг бооринин ажыктыг хевирлеринге үндезилээш, бүдүрүлгени бүгү талалыг интенсификаставрында.

Дүргедедишкиниң оруу экономика эйтырыгларында чаартылгаларга хамаарышпайн турар. Ол идепкейлиг социал политиканы, социалистиг чөпүү чоруктун принципин чайгылыш чок бадыткаарын көрүп турар. Дүргедедишкиниң стратегиязы ниитилел харылзааларын сайзырааңгайжыдарын, политиктиг болгаш идеологтуг институттарының ажылының арганларын болгаш методтарын чаартырын, социалистиг демократизмге чаартырын, ниитилел дешилгеге шаптык болуп турар бүгү-ле үүлдүрни — чылыш чок олутпай, шушпеңи болгаш чаа чүвеге тура чок чоруктарны шиитпирлин-биле ажыл эртерин негеп турар.

Партияның идей-кижизидилгелиг ажыл чадазы-биле айтышкыннары социал-экономиктиг дешилгени дүргедедири-биле сырый холбаалыг. Кижи факторун идепкейжидериниң эртем мировоззрениезин хевирлээр күш-ажылчы, патриотчу, интернационалчы, атеисчи кижизидилге талазы-биле, буржуаа идеология-биле демисел талазы-биле ажылды күштелдириниң тодаргай оруктары чогаадыкчы организацияларының болгаш эвилелдериниң, улус өөредилгениниң, культураның ажылдакчыларының, ниитилел эртемденнериниң школаларынга болгаш семинарларынга чугаалажыр кол үүлдер болган турар ужурлуг.

Совет ниитилелдиң чугула айтырыгларын эки-дуйма партияларының дуржулгазын ажыглаавышаан, социализм чуриттары-биле ССРЭ-ниң бүгү талалыг кады ажылдажылгазының чаа сорулгаларын болгаш арганларын-биле сырый холбап, делегейде амгы байдалының, дешилгениң болгаш реакцияның күштериниң аразында демиселдиң чорун турарының болгаш перспективазының айтырыглары-биле холбаштыр өөредири чугула. Чаа политиктиг бодалдың, ядро-космос эразының боттуг үүлүн ханы медерел билириниң илергейлээшкиниң болаа, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң совет телевидение дамчыштыр август 18-те кылган Медеглели болур.

Ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилге системазынга «Бүдүрүлгени интенсификастаары» деп курсту сүмелеп турар. Интенсификацияның айтырыгларын улус ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларын, дыңнакчыларының бүдүрүлгечи ажыл-чорудулгазын барымдаалап турган тус-тус өөренири ажыктыг. Өөредилге программазын ажылчыннарга, колхозчуларга, инженер-техниктиг ажылдакчыларга, специалистерге, коллективтер удуртукчуларынга таарыштыр ажылдап кылган.

Партия организациялары, пропагандистер СЭКП-ниң XXVII съездизиниң идип үндүрген сорулгаларын практиктиг шиитпирлээри-биле, чыл планнарының болгаш хүлээлгелер күүседеери-биле, күш-ажылдың бүдүрүкчүүн болгаш продукцияның шынарын бедидери дээш демисел-биле, ажыл-агыйны чоударының чаа арганларын шиңгээдири-биле өөредилгени сырый холбаштырар ужурлуг деп, СЭКП ТК-ның доктаалында демдеглээн. Өөредилгени бүдүрүлгениң кол фондуларын ажыктыг ажылаар, курлавырларны камнаар, күш-ажылды болгаш бүдүрүлгени организастаарын экижидер, бот-оруага-чарылганы үндезинде коллективтериниң, бригадаларының, участоктарының, цехтериниң, фермаларының ажылын эде тургузаар талазы-биле тодаргай саналдарның ажылдап кылыышкыны болгаш боттанышкыны-биле кады чорудар эрек.

**Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң бүгү хевирлерине баштайгы кичээлди «Он ийиги беш чыл— чу

Дузалал ажыл-агыйы — ниитиге ажыктыг

ОНЗА ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ-ДЫР

Бо чылдың август 20-де үнген «Шынга» Мөңгүн-Тайга районуң суурларынга дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер дугайында «Курлавырларды тус черден дилээр» деп түүл үнген. Оны деткивес аргам чок. Ынчангаш аңаа хамаарыштыр болумнуң хуу күзел-бодалымны илередип, өске эштериң санал-оналын-даа дыцнаксалдым.

Солунга онза чугула айтырыг көдүртүнген-дир. Аңаа хамаарыштыр улус депутаттарының Каргы, Мөген-Бүрен көдээ Советтериниң күүскомнары (даргалары А. С. Кара-оол, В. С. Саая), РАУК-тың удурткучулары хемчег алыр ужурлуг-дур деп саналдыг мен. Чоннуң дузалал ажыл-агыйы — социал айтырыг. Совет кижилериниң амыдырал деңнелин бедидер дээш партияның болган чаазактың сагыш салыышкынының бир быразы ында —дузалал ажыл-агыйында.

Бодум алыс угунда Улуг-Хемниң Хаймракан чурттуг кижи мен. Бо районга чурттаа-ла өөрби чыл чоокшулан тур мен. Ынчангаш бо ийи районну деңнеп, дузалал ажыл-агыйы мурнунда кайызынга кандыг турганындаа бодатылаар мен. Улуг-Хемге мурнундан бөөр кушдагааны тудуп, картофельди тарып, мал-маганны азырап келген, а дагаа тулар, хой саар ажылды бо районда утканы харын канчап-даа таарышпас. А бойдузу ширинпдаа болза, Мөңгүн-Тайганың агаары арыг-даагай, дамырак кара суглар чаржып баткан, казымал байлактарлыг орандыр бо. Ол кежиктиң эллери — мөңгүн-тайгажылар эллдек-эвилең, ажылгыр, биче сеткилдиг улус.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң соонда районга теплица, парник ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле доктаал-шиитпир-даа хүлээн алдынган турган. Ол-ла айтырыглар Каргы, Мөген-Бүрен көдээ Советтериниң сессияларына база көдүрүп турган. Ол түүлдер түгле саазын кырында арткан. Ынчангаш дузалал ажыл-агыйын биҥтиң районда чедир хөгжүтпейн турар деп авторнуң бижээни шын.

Бистиң чуртувустуң амыдыралынга төөгүлүг үелер эткен. Ол дээрге СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленуму, СЭКП-ниң XXVII съездизи болган бо чылдың июнь Пленуму болур. Бо онза-чугула чыыштарга эде тургустунуушкуниуң, дүргедеднишкиниң айтырыгларын чидиг тургускан. Советтериниң бүрүн эргелерин долу ажылаар, оларның ролюн бедидер талазы-биле чаа-чаа суурлагалар-даа салдынган. Кымныңдаа эрги ёзу-биле ажылдаар чоруун болдурбас, кижи бүрүзү эде тургустунар ужурлуг деп демдеглээн. А бирээ партияның болган чаазактың чорудун турар хемчегелери совет кижилериниң чаагай чоруун улам бедидеринче угланган болганда ук айтырыгже, тодаргайлаарга дузалал ажыл-агыйынче катап эглип кээри, чаа-чаа хемчеглерни ажыллан кылыры болган боттандырары чугула деп бодалдыг мен. Кандыг-даа доктаал-шиитпир түгле саазын кырында арткан, ону ылап боттандырар херек.

Каш чыл мурнунда районуң чамдык чурттакчылары Чөөн-Хемчик районуң девискээринге картофельди тарыпап, оон багай эвес дүжүттү ап турганы чажыт эвес. Ону ам дыргылып болбас бе? Машина-техника ажыглалының талазы-биле бергедээшкиннер турун кээп болур, ынчалза-даа бо айтырыгны ханы өөренип коор болза, бир арга черле тыштыр чадавас.

Оон туржук Мугур-Аксы ортумак школаның коллективи, ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажылчыннары Чеди-Тейге база картофель тарып турган болгай. Оон дүжүдү база багай эвес боон келген. Ол ажыл база өжүп баткан.

Мугур-Аксының чамдык чурттакчылары бора-тоолайны, хаванны азырап турар. Хомуданчыг түве түл дээрге, оларны чемгерер чемниг тывылбазы болур. Хууда дузалал ажыл-агыйлыг хамаатыларга мурнуку чылдарда чарбаны болгаш өске-даа чемнерни садып турган, ам ол шуут читкен. Бо айтырыгны Мөңгүн-Тайганың хереглекчилер ниитилели дарый шиитпирлөөр ужурлуг.

А.-Т. БЕГЗИ.

Советтер күүскомнарының ажылдакчыларынга

НОТАРИАЛДЫГ АЖЫЛ ДУГАЙЫНДА

Чамдык районнар төптеринде нотариалдыг конторалар тургустунмаан. Ынды черлерниң чурттакчылары нотариустуң ачы-дузазын хереглей бергенде канчаарыл? Хөй үешак чидирип өске черлерже чоруур бе?

Чок. Нотариалдыг конторалар чок черлериниң чурттакчылары бо талазы-биле черчер Советтериниң күүскомнарынга баар. А ындыг контора бар черде күүском оон хүлээлгезин күүсетпес дээрзин чугаалаар апаар.

Нотариалдыг контора чок черлерде күүскомнар «Күрүне нотариадының дугайында» ССРЭ Хоойлузунга дүүштүр дараазында ажылларны кылыр: а) чагыг бадыткаар; б) керээлер, бүзүредилгелер бадыткаар; в) документилер хоолгазын болгаш олардан ушта бижидилгелерни бадыткаар; г) хамаатыларның, күрүне албан черлериниң, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның, колхозтарның болгаш кооператив база өске-даа организацияларның билдириишкиннерин өске хамаатыларга, күрүне албан черлериге, бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга, колхозтарга болгаш кооператив база хөй-ниити өске-даа албан черлериге дамчыдар.

Салгакчыга дамчыыр эт-сеп-ти бүдүн-бүрүн тургузары — күүском секретарьларының дорт хүлээлгези. Чижээ, өпүзүн салган алыр чангыс-даа кижизи чок ашак база кадай кайызы-даа хары угда мөчээн дижик. Олар акшаны-даа, ажаалга кассазында түүнүдаа, күрүне чээлизиниң облигациязын-даа, автомашинаны-даа, бажыц эт-херекселиндаа арттырып каан. Ол бүгү түүлүү тургустунган дүрүм ёзугаар бүрүткээр болгаш күрүнеге дамчыдып бээри-биле белеткээр.

Эт-хөреңгиниң хевир бүрүзү кадагалаар хуусаалыг. Арткан өөчү-хөреңгини камгалаары-биле холбашкан ажылдар дөозулган соонда мөчээн кижиниң бажына шыгжаан акшазын нотариалдыг контораның негеттинмээн акша шыгжаар санче шилчидер. А облигацияларны, алдын, мөңгүнден кылган эдилелдерни ангы даизыга бижээш, Күрбанк салбырынче дужаар. Бир эвес боо-моңгу аймаа бар болза, ону иштики керектер органнарынче дамчыдар. Даңзы турускан дептерни библиотека эргелекчизинге шыгжаары-биле бээр.

Автомашинаны болгаш өске-даа эт-сеп-ти кадагалаары-биле томуйлаткан кижиге хүлээдир. Эт-сеп-ти, акша-хөреңгини четчелеп бүрүткээр хүлээлге күүском секретарына онаашпас. Ону нотариалдыг контора кылыр.

Күүскомга нотариалдыг ажыл-чорудулганы түгле даргаазы секретарь боттандырар дээрзин «Күрүне нотариадының дугайында» хоойлуда айыткан. Ол хүлээлгени албан-дужаалдыг ол кижилерге күүскомнуң шиитпири-биле дагзыр. Нотариалдыг ажылды кылып турар ол эштер ССРЭ-нин болгаш хамаарышкан эвилелдешкен республиказының «Күрүне нотариадының дугайында» хоойлузуң инструкциязы, а ол ышкаш өскедаа нормативтиг актыларны сагыыр ужурлуг.

Р. СЕЙТНАЗАРОВА.
Тыва АССР-ниң Юстиция министерствозунуң консультантызы.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ТАЙБЫҢ — НИИТИНИҢ САГЫШ САЛЫЫШКЫНЫ

Профэвилелдериниң Бүгүделегей федерациязы: ядролуг болгаш массалыг узуткаашкынның өске-даа боо-чепсектери 2000 чылга чедир долузу-биле чок кылырынче угланган Совет Эвилелиниң тайбын инициативалары бүгү чуртларның ажылчы чоннарын, тайбын талалакчыларының массалыг делегей организацияларын хей-аът киирип, миллион-миллион шынчы кижилериниң түректеринге чырыткылыг келир үеже бүзүрелди болдуруп турар деп, Профэвилелдериниң Бүгүделегей федерациязының чиңгине секретары И. Закария медеглээн. Шериг хөрээнге мунгаранчыг улуг чарыгдалдарны кызырары — үеним шиитпирлиг негелдези болуп турар. Ол дугайы ажылчы чоннарын бүгү хуралдарында болгаш митингилериде чаңгыланып турар. Чогум-на ынчангаш Берлинге сентябрь айда болуп эртер Профэвилелдериниң XI Бүгү-делегей конгрезиниң кол документизиниң төлевилелинде мынчаар айтып турар: шериг бюджеттериниң өзүлдези капиталистиг чуртларга ажылчы чоннарны дарлаарын улгаттырарына чедирер, хөгжүп орар чуртларның ажылчы чоннарын долузу-биле ядарадырын болдурар. Совет Эвилелиниң идип үндүргени төлевилели-биле делегейниң айыыл чок чоруунуң системазын турган Москваның өске-даа хөй санныг тайбын инициативалары бүгү ядролуг шенелделерни шуут хоруурунуң болгаш чепсегленнишкинни дүжүрер талазы-биле тодаргай хемчеглерни алырының дугайында делегейниң хөй-ниитизинин негелдеринде дыка идепкейжиткен. Ол дугайын Делегейниң хөрээженнериниң демократтыг федерациязының чиңгине секретары, «Улустар аразында тайбыны бижыглаары дээш» делегейниң Ленинчи шаннаның лауреады М. Вирер-Туоминен медеглээн. Бүгү ядролуг чазылдырыышкынарны шуут хоруурунуң дугайында делегей дугуржулгазын чарып алырының чаңгыс талалыг хемчеглер четпес боон турар. Бо бүгү кижи төрелгетенге амыдыралчы ужур-дузалыг херекке бүгү ядролуг боо-чепсектиг күрүнелериниң, түнүк-даа мурнунда АКШ-тың, аңаа илепкейлиг киржилгези эргежок чугула.

Каяа-даа каттышпазының шимчээшкини: Москваның идип үндүргени конструктивтиг саналдары каяа-даа каттышпазының шимчээшкиниң сорулгалары-биле долузу-биле дүгжүп турар-дыр деп, Хараре (Зимбабве) үнүп турар «Геральд» солун бижээн. Каттышпаан чурттарның күрүнелериниң болгаш чазактарының баштыннарының конференциязының хүн айтырында боо-чепсекти дүжүрериниң болгаш ядролуг зуп алыры оны амыдыралга боттандырары дээш дөмиселче мобилизастаарын делегейниң бүгү профэвилелдериниң негеп турар.

Делегейниң хөрээженнериниң демократтыг федерациязы: ядролуг чазылдырыышкынарга мораторийни Совет Эвилелиниң чаңгыс талалыг узалып алганы, Москваның өске-даа хөй санныг тайбын инициативалары бүгү ядролуг шенелделерни шуут хоруурунуң болгаш чепсегленнишкинни дүжүрер талазы-биле тодаргай хемчеглерни алырының дугайында делегейниң хөй-ниитизинин негелдеринде дыка идепкейжиткен. Ол дугайын Делегейниң хөрээженнериниң демократтыг федерациязының чиңгине секретары, «Улустар аразында тайбыны бижыглаары дээш» делегейниң Ленинчи шаннаның лауреады М. Вирер-Туоминен медеглээн. Бүгү ядролуг чазылдырыышкынарны шуут хоруурунуң дугайында делегей дугуржулгазын чарып алырының чаңгыс талалыг хемчеглер четпес боон турар. Бо бүгү кижи төрелгетенге амыдыралчы ужур-дузалыг херекке бүгү ядролуг боо-чепсектиг күрүнелериниң, түнүк-даа мурнунда АКШ-тың, аңаа илепкейлиг киржилгези эргежок чугула.

Каяа-даа каттышпазының шимчээшкини: Москваның идип үндүргени конструктивтиг саналдары каяа-даа каттышпазының шимчээшкиниң сорулгалары-биле долузу-биле дүгжүп турар-дыр деп, Хараре (Зимбабве) үнүп турар «Геральд» солун бижээн. Каттышпаан чурттарның күрүнелериниң болгаш чазактарының баштыннарының конференциязының хүн айтырында боо-чепсекти дүжүрериниң болгаш ядролуг хоруурунуң дугайында делегей дугуржулгазын чарып алырының чаңгыс талалыг хемчеглер четпес боон турар. Бо бүгү кижи төрелгетенге амыдыралчы ужур-дузалыг херекке бүгү ядролуг боо-чепсектиг күрүнелериниң, түнүк-даа мурнунда АКШ-тың, аңаа илепкейлиг киржилгези эргежок чугула.

Каяа-даа каттышпазының шимчээшкини: Москваның идип үндүргени конструктивтиг саналдары каяа-даа каттышпазының шимчээшкиниң сорулгалары-биле долузу-биле дүгжүп турар-дыр деп, Хараре (Зимбабве) үнүп турар «Геральд» солун бижээн. Каттышпаан чурттарның күрүнелериниң болгаш чазактарының баштыннарының конференциязының хүн айтырында боо-чепсекти дүжүрериниң болгаш ядролуг хоруурунуң дугайында делегей дугуржулгазын чарып алырының чаңгыс талалыг хемчеглер четпес боон турар. Бо бүгү кижи төрелгетенге амыдыралчы ужур-дузалыг херекке бүгү ядролуг боо-чепсектиг күрүнелериниң, түнүк-даа мурнунда АКШ-тың, аңаа илепкейлиг киржилгези эргежок чугула.

Профэвилелдериниң Бүгүделегей федерациязы: ядролуг болгаш массалыг узуткаашкынның өске-даа боо-чепсектери 2000 чылга чедир долузу-биле чок кылырынче угланган Совет Эвилелиниң тайбын инициативалары бүгү чуртларның ажылчы чоннарын, тайбын талалакчыларының массалыг делегей организацияларын хей-аът киирип, миллион-миллион шынчы кижилериниң түректеринге чырыткылыг келир үеже бүзүрелди болдуруп турар деп, Профэвилелдериниң Бүгүделегей федерациязының чиңгине секретары И. Закария медеглээн. Шериг хөрээнге мунгаранчыг улуг чарыгдалдарны кызырары — үеним шиитпирлиг негелдези болуп турар. Ол дугайы ажылчы чоннарын бүгү хуралдарында болгаш митингилериде чаңгыланып турар. Чогум-на ынчангаш Берлинге сентябрь айда болуп эртер Профэвилелдериниң XI Бүгү-делегей конгрезиниң кол документизиниң төлевилелинде мынчаар айтып турар: шериг бюджеттериниң өзүлдези капиталистиг чуртларга ажылчы чоннарны дарлаарын улгаттырарына чедирер, хөгжүп орар чуртларның ажылчы чоннарын долузу-биле ядарадырын болдурар. Совет Эвилелиниң идип үндүргени төлевилели-биле делегейниң айыыл чок чоруунуң системазын турган Москваның өске-даа хөй санныг тайбын инициативалары бүгү ядролуг шенелделерни шуут хоруурунуң болгаш чепсегленнишкинни дүжүрер талазы-биле тодаргай хемчеглерни алырының дугайында делегейниң хөй-ниитизинин негелдеринде дыка идепкейжиткен. Ол дугайын Делегейниң хөрээженнериниң демократтыг федерациязының чиңгине секретары, «Улустар аразында тайбыны бижыглаары дээш» делегейниң Ленинчи шаннаның лауреады М. Вирер-Туоминен медеглээн. Бүгү ядролуг чазылдырыышкынарны шуут хоруурунуң дугайында делегей дугуржулгазын чарып алырының чаңгыс талалыг хемчеглер четпес боон турар. Бо бүгү кижи төрелгетенге амыдыралчы ужур-дузалыг херекке бүгү ядролуг боо-чепсектиг күрүнелериниң, түнүк-даа мурнунда АКШ-тың, аңаа илепкейлиг киржилгези эргежок чугула.

Каяа-даа каттышпазының шимчээшкини: Москваның идип үндүргени конструктивтиг саналдары каяа-даа каттышпазының шимчээшкиниң сорулгалары-биле долузу-биле дүгжүп турар-дыр деп, Хараре (Зимбабве) үнүп турар «Геральд» солун бижээн. Каттышпаан чурттарның күрүнелериниң болгаш чазактарының баштыннарының конференциязының хүн айтырында боо-чепсекти дүжүрериниң болгаш ядролуг хоруурунуң дугайында делегей дугуржулгазын чарып алырының чаңгыс талалыг хемчеглер четпес боон турар. Бо бүгү кижи төрелгетенге амыдыралчы ужур-дузалыг херекке бүгү ядролуг боо-чепсектиг күрүнелериниң, түнүк-даа мурнунда АКШ-тың, аңаа илепкейлиг киржилгези эргежок чугула.

Профэвилелдериниң Бүгүделегей федерациязы: ядролуг болгаш массалыг узуткаашкынның өске-даа боо-чепсектери 2000 чылга чедир долузу-биле чок кылырынче угланган Совет Эвилелиниң

АНЫЯК НОГААЖЫЛАР

Парып ортумак школазының өредилге-бүдүрүлге бригадазы совхозка 32 килограмм согунаны 180 килограмм капустаны база огурецти дужаган. Дагылды деп черде биология башкызы П. Комбунун улуртулгазыбиле он беш өреникчи ногаа ажаан чайлаан. Аныяк ногаажылар алды гектар черде картофельдиң довураан улгаттырган, ийи чүе дее капустаны, 0,35 гектар черде тараан огурецти суггарын, чашпаның аштап ажылдаанар. Чемге ажыглаар согунаны, редисканы, койнутту ыпда олурткан.

Бо чылын чаа тургуступ:: бригада экээш эвес дужүтту алыр. Оон аңгыда суурда школ чайында огурец, помидор, капуста база өзүп турар. Уруглар борта күгле күш-ажылчы дадыгышкыны ап турар эвес, солун дыштаныр, чемни боттары белеткеп турар. Хостуг шакта бомбүктеп ойнап турганнар.

Өреникчилер Даржаа Кыргыс, Шой Нурзат, Чеченоол Ооржак, Бәйлакмаа Ендан, Айсу Чит. Өлзеймаа Нордун болгаш өскелер-даа ногаа ажаарының чажыттарын биле бергеннер. Школаны шефке алган ажыл-агый өредилге-бүдүрүлге бригадазының базазын калбартырын көрүп турар.

Парын ортумак школазының чедиги классчылары кежээки суггарылга үеэнде ажылдап турда, А. Шаннаа чурукка тырттырган.

В. И. ЛЕНИННИҢ ТӨП МУЗЕЙИНДЕ

Оон залдарын эргип-кезээн көрүкчүлер үзүктелбес. Октябрьның социалистиг Улуг революциязынга белеткел болгаш ону арттиреринин дугайында чугаалап турар материалдар-биле олар кичээнгейлиг танышып турар. Хөйле делгирлерниң бирээзинде — ыяш доорбаштар, кадыыр, балды, хол хирээн, а доора ыяшта хөнек.

— Түр чазактың истекчилеринден чаштының, 1917 чылдың июль-августа Разлив хөл кыдынга чурттап тура, Владимир Ильич оларны ажыглап турган — деп, экскурсовод тайылбырлап турар.

«1917 чылдың июль 4 (17)-те ажылчыннарның болгаш Петроград солдаттарының чыскаалы» болгаш «Петроградка июль демонстрациязын боодааны» деп ийи фоточурук. Россияның ынчаргы найысылалының кудумчуларынга ол хүн чыскаалган беш муң хире ажылчыннар болгаш солдаттар холдарынга: «Бүгү эрге-чагырганы — Советтерге!» деп негелдеп бижээш, туткудан алган чоранныр. Түр чазактың дужаалын өзүгаар демонстрацияны боолап турган таткан. Хоорайга болгаш чуртка байдал ескерилген. Ийи эрге-чагырга— Советтер болгаш Түр чазак дүшкен — эрге-чагырга бүрүү-биле контрреволюсчу буржуазияның холунче кирген. Контрреволюция тергиден эгелээн, партияга болгаш большевиктерге удур хоп-түгүл нептерен, партияның дыка хөй ажылдакчыларын тудуп хоруудаан. В. И. Ленинни тудуп хоруудаар дугайында дужаал база үнген. Июль 5-те, даң бажында, Я. М. Свердлов чедип кээп, аңаа кызаныг дугайын дыңнадыпкан. Свердловка үдедип алгаш, Ильич эске квартирже чоруй барган болгаш аңаа чаштының чоруп турган. Ол хүннерни сактып, Владимир Ильич мынчаар бижээн: «Сагыш човангыр хижиниң кичээнгейиниң ачызында, июльдуң ол хүннериниң соонда, Керенский-ниң чазааның дужаалындан хайзы тая бээр аргалыг болган мен. Ажылчын кижи мени чажырып каан».

Партия Төп Комитеди хоорайдан озалаан Разлив суурда Сестрорецкиниң боо-чепсек заводунуң ажылчыны, дуржулгалыг конспиратор, Владимир Ильич Ленин биле бирги орус революция чылдарында-ла таныш большевик Николай Александрович Емельяновтуунга баштынчыны чажырып каарының дугайында шинчилер хүлээп алган.

Суурга Ленин Емельяновка үдедип алган июль 9-тун кежээзинде чедип келген. Алчыны сери чердагынга чыттырып каан. Чердак соңгаанының баарынга бичии стол салгаш, чаныга ийи сандай тургускулап каан. Келгениниң эртенинде-ле Ильич ажылдап кирипкен.

— Ильич куш даңында турган, дүнге кийр бижип турган — деп, Н. Емельянов «Ильич Разливте» деп номунга сактып бижээн.— Каранғы дүжерге, Ильич чердактан дүшкеш, садыгаштаа кокпа оруктап, аар бодалга алзыпкан, ай-дедир кылаштагылаар турган. Бижээн чүүлдерин ол биске артырбаан. Чаңгыс-даа бижик кагбайын, шупузуун Петроградче чорудуп турган». Бирги хүүде-ле, июль 10 (23)-да Владимир Ильич «Политиктиг бодал» деп чүүл-тезистерин бижээн. Оларда болгаш «Новая жизнь», «Пролетарское дело» солуннар редакцияларынга чагаазынга чуртта политиктиг байдалга ханы болгаш бүгү талалыг анализти берген, революсчу түңнелдерни үндүрген, туруп турар берге байдалда партияның сорулгазын тодараткан. Н. А. Емельяновтуң болгаш ынчан Ильичиниң чаштының турганы серинин чуруктарын көрүкчүлер улуг сонуургал-биле көрүп турар.

Сери чердагынга Владимир Ильич алды хонган. Аңаа оон үр турары айыылдыг апарган: суурга, чоокку бажыңнарга чайлаглааннар (дужүметтер) чурттап турган болгаш аңаа юнкерлер бо-ла кээр апарган. Олар Ленинни эскерип кааптып болгай. Кожазында Сестрорецкиге шаажылакчы отряд база кестүп келген. Ильичиге айыыл чагдатпаазы-биле партия ТК-биле дугурушкаш, Ленинни Разливтиг өске, сиген кезер шол хөлеңнедип турган талазыче Емельянов хеме-биле кежирип каан. Чадыр тутказ, аңаа мырыңай чыышыр сиген сараттан каан. Долгандыр хаак, чадак үнүп үнген черни төгериктей аштанган аңаа ийи тожек кадап каан: чавызы Ильичиниң олурар сандайы, улуу «стол» болган. Ол черни Ленин «ногаан кабинет» деп баштактанып турган.

Аңаа Владимир Ильич элүүн каш теоретиктиг ажылдарны, «Күрүне болгаш революция» деп номун улаштыр бижээн. Бодунуң бурукчуларын дамчыштыр ол оортан Петроградка болуп эртип турган партияның VI съездиниң ажылын удуртуп турган. Съездиниң бүгү-ле кол айтырыгларынга резолюция телевилелин бижээн. Съездиниң протоколунуң бирги үндүрүлгези, оон резолюциязы, «Россияның бүгү-ле ажылчы чонунга, ажылчыннарынга, солдаттарынга болгаш тараачыларга» деп РСДРП-ниң манифестизи шилдиг делгирде хумагалыг шыжаттынган.

Чадырга Владимир Ильич август 22 (сентябрь 4)-ге чедир чурттаан. Маңаа оон үр чурттаар арга чок апарган: күскү суггур чаашкыннар эгелээн, сиген кезер тыпык үе база эрткен, эртен, кежээ күскү доңат киткеп орган. Керенский-ниң исчилери Сестрорецкиге чиндип турун бергеннер. Баштынчызы Финляндиязе чорудар деп шинтирлээн. Ильичиге аңаа айыыл чок болур. Сестрорецк заводунуң ажылчыны Константин Петрович Ивановтуң адынга шынаалга быдаан, августа 21 (сентябрь 3)-де кежээ ону үдеп чорупкан. Ол парик биле шынаалга музейде эң чугула экспонаттар боор, камныг кадгалаттынып чыдар.

А. АШМАРИН.
Москва хоорай.

ТВ

АВГУСТ 3-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.45 — «Тура халыышкының теегүүр». Сес сериялыг уран-чечен фильм. 4-кү сериялы. 9.55 — «Ачы-чорукчулар клуву». 10.55 — Коми АССР-ниң Күрүнеңиң ыры болгаш танцы ансамблиниң концерти. 11.40 — 11.45 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Депо». Док. фильмниң баштайгы кергүүзү. 15.00 — «Сиявуш дугайында тоолчургу чугаа». Уран-чечен фильм. 2-ги сериялы. 16.40 — «Автограф». Школачыдарга литература викторинасы. 18.10 — Озалдаңдан чок шимчөшкин дээш. 18.15 — Бистиң садыыс. 18.45 — Бүгүн делегейде. 19.00 — «Бичии уруг болгаш дельфин». Мультфильм. 19.10 —Делегей болгаш аныяктар. 19.55 — Сес сериялыг уран-чечен фильм. «Тура халыышкының теегүүзү». 5-ки сериязы — «Август хүннери». 21.00 — «Ye». 21.35—Спорттуг гимнастикага делегей кубогу. КУР-дан дамчыдылга. 22.05 — «Сцена көрүнүү». Театр тайылбыры. 23.20 — 23.45 — Бүгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Курлавыр». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35— Обществоведение. 9.05; 12.40 — Немец дыл. 10.05 — КПТУ сурвуулдарынга. Астрономия. 3 курс. Астрономия болгаш космонавтика. 10.35; 11.35 — Ниити биология. 9 класс. Биология улус ажылагыйында. 11.05 — Суббота—ада-иелер хүнү. 12.10 —Башкыга экран. Информатиканың үндезинери болгаш саналга техниказы. 10 класс. 13.10 — «Ешилер болгаш кылын бил». Школачыларга эртем-өредиглиг дамчыдылга. 13.40 — Геогу. 4 класс. Кромвель болгаш дешпекчилер. 14.10 — «Шепекчидер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.30 — А. Гайдарның амыдыралы болгаш номнары. 15.15 —Медээлер. 15.20—Концерт. 16.20 — «Кино делгерезин». Эртем-тайылбырлыг фильм. 16.50— «Капитан болгаш оон душтуу». Уран-чечен фильм. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Ургуларга фильм. 18.35— Кызылдың уран-чүүл училищезинниг диригер болгаш ниити ыр салбырының сургуулдарының концерти. 18.45 — Делегей байдалының дугайында беседа. 18.55 — Док. фильм. 19.10 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Техникатиг дешилгениң оруктары». «Коммунист болгаш үе». Чурумал. «Улустуг контроль». 19.55— Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удукар, чаштар». «Рекс —орт шерии». Мультфильм. 20.15— «Краснотурьинск». Док. фильм. 20.30— Хол бөмбүүнге делегей чемпионалы. Хөрөөженнер. КУР биле ГДР-ниң шилиндек командалары ойнаар. ЧССР-деп дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Авазынче күскү орук». Уран-чечен фильм. 22.15 — 23.50 — Бут бөмбүүнге ССРЭ чемпионалы. «Кайрат» —«Динамо» (Киев). Алма-Атадан репортаж.

Редактор В. С. ШАРАВИН

КИНО

СЕНТЯБРЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сентиментальное путешествие на картошку» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда (узаткан).

«КАА-ХЕМ»: «Прощание славянки» 14.00, 15.30, 17.40, 19.30 шактарда (узаткан).

«ВОСТОК»: «Начни сначала» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда (узаткан).

«ПИОНЕР»: «Чиполлино» 9.20, 13.10, «Зловредное воскресенье» 11.20, «Одиночное плавание» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда (узаткан).

«ЛЕТНИЙ»: «Воскресный папа»: 13.00, 15.00, 17.00, 19.00 шактарда (узаткан).

Оргаар

Республикага шокар булуттаар. Биче чаъстаар. Соңгу-барын чүкче углай хаттың дүргени секундада 7—12 метр. Күштели бергенде 18—23 метр чеде бөөр. Дүне агаарның температураазы 2—7 градус чылыг болур. Чамдык черлерге 0—5 градус чедир соор. Хүндүс 9—14 градус чедир чылыыр.

Кызылга шокар булуттаар. Биче чаъстаар. Соңгу-барын чүкче углай хаттың дүргени секундада 7—12 метр. Күштели бергенде 18—23 метр чеде бөөр. Дүне агаарның температураазы 5—7, хүндүс 12—14 градус чылыыр.

БОДУН КАНЧААР АП ЧОРУУРУ

● Телефон дугайы ●

Амгы үениң ажыл-херекчи байдалы болгаш эвилеп-эолдек чорук — телефон дамчыштыр келген чугааны: «423—220 дыңнап тур» азы «Черное дыңнап тур» («Эш Черное дыңнап тур» деп чугаалаазы билдингир) деп харылаарын негеп турар. Бир эвес телефон трубказын ол үеде бажыңга турган аалчы кижи тудуп алган болза, «Черновтарның бажыңы-дыр» деп харылаар.

Ажылдап турган үеэнде, чижээлээрге, ол албан черин адаар: «ашы-чем садыы», «гастроном» азы «кайы-бир министерствоның бухгалтериязы, Шахов дыңнап тур». Телефон харылдай бөөрге-ле, олче болган турган кижи бодунуң адын дораан адаар. Бир эвес албан черниң мурнунда болган турар болза, ол черни адаар. «Экии, силерже Куропаткин болган тур», «Эртенгинин амыр-менди-ни. Куропаткин чугаалаан тур», «Экии, «Голос» солунуң редакциязындан болган тур бис» деп байыр чедирип мендилешкен сөстерни дыңнаары дыка өөрүнүүт. Телефонга «423—220 дыңнап тур» азы «күүском дыңнап тур» азы аңаа-ла «алло!» деп харыыны алгаш, «Кайызы бо?», «Телефонда кымыл?» азы «Кым дыңнап тур?» деп айтырыглар салыры дыка эрчок. Баштай-ла бодунуң адын адаар, а оон соонда эптиг-эвилеп-биле: «Бурууудатпайн көрүнер, кайзы-биле чугаалажыр тур ирги мен?» азы «Телефонда кайзы ирги?» деп айтырар. Бир эвес болган турган кижи адын адаарын уттуткан болза, телефон трубказын тудуп алган кижи ол дугайын айтырып болур. Ынчан бодунуң фамилиязын адаавайн барып болбас. Адын адаавайн, мегеп долгаан таварылгада аңаа харыылаавайн, трубканы салып каан болур.

Бир эвес телефонга чугаалажыр дивоонн кижи трубканы тудуп алыр болза, «Экии, Борис Тимофеевич Воробьевту телефонче чалап болур мен бе?» деп айтырып чугаалаар. Ындыг айтырыгга «Экии, биче чада манаптыңар аа, трубканы аңаа дамчыдыптайн», азы «Биче манаптыңар аа» азы «Харалаан, Борис Тимофеевич бажыңында чок-ла болгай, аңаа чүнү дамчыдарыл?» деп харылаар. Ынчан эмин эртир айтырынчак болуп, чүге олче телефонная турарының чылдагаанларын айтырары дыка эрчок. Бир эвес ол бүгү ажылбиле холбашкан болгаш трубканы тудуп алган кижи болу ол айтырыгны шинтирлептер болза, ынчан айтырып болур.

Албан черниң телефонун хууда чугаа кылыры-биле тургузуп кагбаан болгай. А оон-биле хууда чугаалажыышкынар кылыр кижилер экээш эвес болгулаар. Кажан оларны оларның столунуң чанында улус чыглы берген, манап турда безин хууда чугаалажыышкынар кылып ораллар безин тургулаар. Ындыг ажылдакчыга сагындырып чугаалааны, чуоумга өөреткени дээре.

Бир эвес албан черинче телефоннаан азы албан черниң телефону-биле чугаалажып турар болзуңарза, ажылхерекчи өзу-биле кол-колуун чугааланар, өске кижиниң үеэни, телефон шугумунуң ажылын тутпаңар. Ажыл даалаш тудум-на, ол бүгүнү барымдаалаары чугуда. Чижээлээрге: «Тайылбыр бөөр чердир» деп харыы алгаш, силерге херек үүлдерни айтып бөөрип кысказы-биле эолдек диленер: «Койду кудумчуунуң № 2 бажыңда чурттап турар Николай Кольцовтуң телефонунуң дугаарын айтып берип көрүңер-де». Кандыг-бир үвени айтырып алыр дээш келген кижиге ол албан черниң ажылдакчызы эолдек, кичээнгейлиг болур ужурлуг. Айтырыгга долу эвес кылдыр харылаваңар, айтырган кижи долу харыы албаанда, чугааны өскээр чардыктырбаңар. Тайылбырны ажыл-херекчи, оожум, эвилеп аян-биле бөөр.

Албан черинге телефон-биле чугаалашканда, хүндүлелдиг сөстерни элээн каш кыска сөстер-биле илередир. Бир эвес телефон өскээр коштуна берген болза, ол кижите буруузун миннир аңаар: чүүдаа чугаалаавайн телефон трубказын октаар, харын-даа шугулдаанын, элдепсинтенин илередир чорукту болдурбаңар. Соора долгаашкынны хүлээп алган кижи эвилеп эвезин, хорадааның көргүүсеп ужурлуг.

Телефон-автоматка чугаалажырда, чогуур үеэнде барымдаалаар аңаар. Телефон-автоматты ажыглаарда, ыңда улустуң эолчээн барымдаалаңар. Бир эвес үр чугаалашкан болзуңарза, соонарда турар улуска буруунар миннинчер. Бир эвес долгаан телефонуңар харылавас болза, кабинадан үнүп келгеш, дараазында кижиниң чугаалашканының соонда база катап телефоннаңар.

Телефон амгы үениң магалыг чугула эди-даа болза, ону таарымчалыг ажыглаар херек. Хүндүткелдиг кижите азы ырак төрелинге телефон дамчыштыр байыр чедирип, өөрүп-четтиргенин илередип, аалчы болуп келиринче чалап, азы кандыг-бир дилег кылып болбас. Эң кайыралдыг эжишкилер ону кылып болур. Эвилеп-эолдек чорук негеп турар болза, телефонбиле эвес, а болу барып аңаа чеде бөөр херек. Чүгле онза херек аңаарын үеде дүне телефоннаап болур.

Телефон-биле чугаалажырының үргүлчүлелдиин чок-ла болза, телефоннаап келген кижи, чок-ла болза, чугаалажып турарларның эң улуу тодарадыр дээрзиниң дугайында эвилеп-эолдек чоруктуң тускай дүрүмнери база бар болгай. Бир эвес телефонга келдирткен кижи аажок далажып турар болза; чугааны дарый доозарын эвилеп-биле дилээр аңаар. Телефоннаан кижи эжиниң чай чогун билир болгаш аңаа хомудавас ужурлуг. Чамдыкта, телефонга чалаткан кижиниң шоолуг чугааккыр эвезиге хомудаарлар болгай, а ол — хөй-хөй чылдагааннардан хамааржып болур. Чижээлээрге, ол кижиниң чанында кижилер бар, оларга ону дыңнадыры эпчок болган дийик. Ындыг таварылгаларда, ол дугайын чугаалажып турар кижиңерге дыңнадыңар, ол чөпсүүнүп «чаа» деп харылаар.

Чугаалажырда аңаа-ла, арай биче дыңзыг үн-биле чугаалажыңар. Телефонограмма дамчыткында, ол тексти катаптаарын дилээр болгай. Телефон чанында саазынны, карандашты салып алганы дээре.

Кожаларның телефонунуң дугайында каш сөс. Кожалары-биле чежемейниң-даа паңыралдыг болза, оларның телефонун ажыглап тура, чүвениң өйүн эрттирип болбас, ылаңгыя ол телефонуңуң дугаарын таныштарынга дамчыдып болбас. Онза таварылгаларда, чүгле телефон эдериниң чогуур чөпшөрелер-биле ону кылып болур.

(Уланчалы. Эгези № 201, 203 «Шында»).

МААДЫРЛЫГ ЧОРУККА ТУРАСКААЛ

Москвада Поклонная даг-га тургузар Тиилелге тураскаалының ол монументизиниң телевилелинге эң эки майык дээш Бүгү-эвилелдиг ажык конкурузун 1986 чылдың сентябрь 1-ден декабрь 30-ге чедир чорудар. Ону ССРЭ-ниң Культура министерстволу, ССРЭ-ниң Уран чурумалдар академиязы ССРЭ-ниң Чурукчулар эвилели болгаш ССРЭ-ниң Архитекторлар эвилели чарлаан.

1941—1945 чылдарның Адаарттың Улуг дайынынга бистиң Төрөөн чуртувустуң хамаарышпас чоруун камгалап алган болгаш фашистиг кулданыышкынның айылындан делегейниң чоннарын чайлаткан совет улуетүн болгаш оон Армиязының бүгү делегейге төөгүлүг, ужур-дужалыг Тиилелгезинге алдар болдуруп ол тураскаалды тургузар.

Монументалдыг уран чүүлдүң аргалары-биле Тиилелгениң байырлалыныңа, фронтуга болгаш тылга чоннуң маадырлыг чоруунуң, фашизмни чылча шаварынга Коммунистиг партияның удуртукчу болгаш мобилизакчы ролюнуң темазын аңаа чыыдарын көрүп турар. Конкурстуң негелделерин ёзугаар Тиилелге тураскаалының кол монументизин белик идейлиг утказы, сагыш-сеткилдиг болгаш аажы-чаның күүн көргүзер, совет монументалдыг уран чүүлдүң эки чаңчылдарын чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдер ужурлуг.

Конкурстуң жюризин ССРЭ-ниң уран чурулга академиязының президентизи Б. С. Угаров удуртуп турар.

Конкурстуң программазын болгаш негелделерин «Советская культура» солунда долузу-биле парлаан.

(СЭТА).

ЧЕТТИРДИВИС, ПОВАРЛАР

«Тыва кобальт» комбинатының үлетүүр төвүүде столовакызында Ольга Семёновна Гребенкина удурткан эолчегниң повларының аңаа чеменип келген кижилерни хандырып турары эки. Ол дугайында «Саналдар болгаш хомудалдар» дептериндe бижилгелерден номчуп болур. Чем кудуп берикчизи М. Нам-Сүрүнүң ажылынга хамаарыштыр эки сөстерлиг бижилгелер бар. Чыл эгезинден бо хүннерге чедир ында мындыг он чеди бижилге бар болду. Ажыл, чорук аайы-биле маңаа чораан янзы-бүрү мергежилдиг кижилерни ону бижээн.

Бо столованың ажылын шынап-ла үлегерлиг деп болур, чүе олуттуг делгем алдыг —чемненин келгеннерге ол таарымчалыг.

— Чемгерер улузувус хөй. Оларның кижи бүрүзүнге эки бараан болурун күүзүр бис. Аъш-чемниң ассортиментизин элбек болдурар соруулга-биле далгандан чемнерин доктаамал быжырып турар бис. Суурнуң школазында буфетке изиг чемнерин, кондитер аймаан, суттен сүүзүүнүг чемнерин база берип турар бис. Хову-Аксының школаларындa изиг чемниг столованың деп мактап турарынга чоргаарлаңыр бис—деп, Ольга Семёновна Гребенкина чугаалап турар.

Бирги эолчегниң бригадирин улуг повар О. С. Гребенкина чонну чэрби алды чыл чемгерип, төлептиг ажылдап чоруур. Ол —аныяктарның дагдыпыкчызы. Оон удуртканы эолчегде 20 кижи эптиг, демниг ажылдап турар.

Дуржулгалыг повар Л. А. Мартынованың удуртканы бригаданың кежигүннери база багай эвес ажылдап турар. Ында база онаашкан херээниң мастерлери бар. В. М. Блинова, Н. О. Долаана болгаш оон-даа өскелерниң холу чемзиг. Матрёна Селеновна Нам-Сүрүн— коллективте эрес-кежээ кижилерниң бирээзи. Коммунист М. Нам-Сүрүн бо столованга 1969 чылда ажылдап эгелээн. Оон кызымак, бөдүүн, ажыл-ижи Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле, «Күш-ажылчы шылгарал» дээш деп медаль-биле демделеттинген.

Демниг кижилер ажылдап турар болгаш, столованың ниити ажылы эки. Оон-даа кады комбинаттың удуртулгазы столованың ажылынга дузаны доктаамал чедирип турар. Ажылга ол идиглиг болуп турар.

О. КОРОДА.
Таңды район.

ОПИСТОРХОЗ—БААРГА ЧОРУУР ХЫЛ КУРТ

Бо аарыгның өскүдүкчүлери баарга болгаш от оруктарынга халдаанда аар байдалдыг эртер. Ону диспей аарыы деп адаа турарының чылдагааны — эң баштай ону диспейлерниң баарындан тодарадын тыпканы болур.

Описторхозтун өскүдүкчүлериниң сиргелери аарыг кижилериң азы дириг амытаннарның пөйүдүзүүнден дашкаар ылгалыр үнер. Оон олар суг хөөлбектеринче кирер. Дус чок аарыг суг хөөлбектериниң дириг амытаннары чем дилеп чораан оонбиле кады хыл курттарны сыырыптарлар. Ол амытаннарның ижин-шөйүдүлеринче кирбээн сиргелер чүгүлеп калыр. Ынчангаш описторхозтун ичкерээр чоруу хөөлбектерде битиннилер (моллюскалар) деп амытаннарның барындан хамаарыр. Бир ай болганда моллюскаларның организминге курттар тыштын келир, олар боттарының сорар органнарының дузазы-биле калбаңнар. Чемге ажыглаар согунаны, редисканы, койнутту ыпда олурткан.

Бо чылын чаа тургуступ:: бригада экээш эвес дужүтту алыр. Оон аңгыда суурда школ чайында огурец, помидор, капуста база өзүп турар. Уруглар борта күгле күш-ажылчы дадыгышкыны ап турар эвес, солун дыштаныр, чемни боттары белеткеп турар. Хостуг шакта бомбүктеп ойнап турганнар.

Өреникчилер Даржаа Кыргыс, Шой Нурзат, Чеченоол Ооржак, Бәйлакмаа Ендан, Айсу Чит. Өлзеймаа Нордун болгаш өскелер-даа ногаа ажаарының чажыттарын биле бергеннер. Школаны шефке алган ажыл-агый өредилге-бүдүрүлге бригадазының базазын калбартырын көрүп турар.

Парын ортумак школазының чедиги классчылары кежээки суггарылга үеэнде ажылдап турда, А. Шаннаа чурукка тырттырган.

ЧУРУМАЛДЫГ ТАЙГА ЭДЭЭНДЕ

Таңды-Уузының улуг даг-ларының бир эдээнде чурумалдыг чараш чер бар. Оон кадыр даандан аржаан суг агып бадып чыдар. Ону чоп шагдан бөөр боттарының кадыын экижидип алыры-биле ажыглап келгеп. Амгы үеде оо Уургайлыг аржаанынга дыштаныры-биле чоп хөйүбиле кээр апарган. Аңаа эмненип турган улустуң бадыткап турары, «кижиниң кадыынга дыка ажыктыг» дижир.

Бодум аңаа бо чылын барып, чеди хонук дыштандым. Ол аржаанны ижип, мага-бодум ладыктырып каксыр база кирдим. Чамдык кижилер «Бо аржаанга киргеш, кадыым экижип, кан дөг кадык апардым» дижир. Маңаа колдуунда чартыы билиннеетээн, хан базыышкыны бедик, нервизи кошкак, буттары аскактап аараан кижилер дыштаныр келир болду. Олар колдуунда «сегилливис» дижип турарын бодаарга, суунда минералдыг холумактар арбын хире. Ында кайыын-даа дыштанып келгеннер бар.

Меи ук аржаанның ажыыны дугайында пропаганда чорудар деп эвес, бир төө, чон маңаа хөйү-биле кээп дыштанып турар болганда, (мен турумда 150 хире майгын чеде бөөр болган, бир эвес майгын бүрүзүнден үш кижилеп чапаар болза, 450 чеде бөөр) Таңды районнуң садыг, медицина ажылдакчылары боже элээп сагыш салган болза деп саналы бар. Чүге дээрге, чамдык кижилер шайын, дузуи, өскелери саваң, диш чуурун уткан болгулаар чорду. Чамдыктары аржаанга киргеш, баксырайдаа бергилээр. Ынчангаш эмчи, садыг ажылдакчылары чугула херек.

Ол черлерден ооа неделяда чаңгыс-даа катап кээп болгай.

Аржаан холушкак ыыштар үнген арга-арыг иштинде турар. Кат-чимис аймааның бүгү хевирлери бар. Кылагар арыг суглуг хемчигештер хөй. Шала кежээликтей азы эртен арыг агаар сырыпаа кээр. Оон чаагай сырыныг агаарынга кижи ала чайгаар серген, оът-сигенниң эм холумаксыг чыды думчукка кагар. Чайгаар бүткен каас-чараш бойдузувусту келген дыштаныкчылар хайыралаайн турарын көрүп болур. Чүл дизе, арга иштинде узун дорт үнген ак хадыңнарның картын от кыысыр дээш карттап каапкан. Үргүлчү мынчаар карттап-ла турар болзувусса, ол хадыңлар курган, каткылап каарлар болгай. Аржаан чоогунда арга-ыяш камгалалының дозуп-плакаттары чок. Районнуң арга-ыяш камгалалының ажылдакчылары бо талазы-биле шыңгыы хемчет алыры негеттинин турар.

Оон аңгыда аржаанның чоок-кавызында хемчигештер кыдыында бок эдерилген. Ында арыгланыр бажың чогундан, ногаан оът-сигенниг, кат-чимистиг оймалыктар дыштаныкчыларның арыгланыр чери болу берген. Келир чылдарда ук аржаанны Таңдының амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелели холга алыры күзенчиг. Чүге дээрге бо аржаан Бай-Хаактан 8 километр черде турар. Айтырыгны райкүүском өөрешин көөрүп илеген кадгыыс.

С. ДҮКЕЖЕК.
Кызыл хоорай.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарнаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпур киллдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллдистериниң 2-37-13, чагаа киллдизинин 2-41-27, информация киллдизинин 2-20-60, культура киллдизинин 2-23-54; көлөө ажыл-агый киллдизинин 2-21-47 корректорларның 2-27-41 бухгалтериянын 2-12-45 солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыт № 3356.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының хереклериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00742